

Ideologia pracy a młodzi pracownicy prekaryjni

Agata Krasowska

Uniwersytet Wrocławski

Uniwersytet
Wrocławski

SGH

Projekt „PREWORK: Młodzi pracownicy prekaryjni w Polsce i Niemczech: socjologiczne studium porównawcze warunków pracy i życia, świadomości społecznej i aktywności obywatelskiej”, Umowa nr UMO-2014/15/G/HS4/04476

Projekt „PREWORK: Młodzi pracownicy prekaryjni w Polsce i Niemczech: socjologiczne studium porównawcze warunków pracy i życia, świadomości społecznej i aktywności obywatelskiej”, Umowa nr UMO-2014/15/G/HS4/04476

Cele:

- Ideologia pracy w narracjach młodych prekariuszy (18-30 lat).
- Wywiady biograficzne; projekt NCN PREWORK: „Młodzi pracownicy prekaryjni w Polsce i Niemczech: socjologiczne studium porównawcze warunków pracy i życia, świadomości społecznej i aktywności obywatelskiej.”

Ideologia

- Ideologie istnieją jako wyobrażenia, z których składa się ludzkie myślenie. Są częścią kultury, wyznaczając także granice poznania na przykład wtedy, kiedy prezentujemy swoje wyobrażenia na temat pracy ludzkiej, która potocznie kojarzy się z pracą zarobkową.
- Max Scheler (1985)
  - Grupy społeczne są zorganizowane według kryteriów klasowych, partyjnych czy zawodowych. Każda z nich posiada specyficzny zespół poglądów o charakterze wiedzy pozornej, który jest co do źródeł nieświadomy. Tym źródłem jest **interes**.
  - Uprawomocnienie takiej wiedzy i nieświadomych przesądów na drodze refleksji religijnej (dogmaty), metafizycznej (zasady), bądź nauk szczegółowych (teorie) prowadzi do powstania ideologii (Scheler 1985)

Ideologia a myślenie

- Jak myślą dzisiejsi młodzi nie tylko o pracy, ale o swoim życiu?
- Jak młodzi badają świat na własny użytek?
- Karl Mannheim:
  - „nie istnieje żaden byt metafizyczny w rodzaju grupowego umysłu, myślącego ponad głowami jednostek lub którego idee jednostki jedynie odwzorowują” (Mannheim 1985: 312).
  - Każda jednostka „nie mówi językiem wyłącznie swoim, lecz językiem swoich współczesnych oraz przodków, którzy utorowali jej drogę. Jednostka tylko w sensie nader ograniczonym sama z siebie wytwarza przypisywany jej sposób myślenia i mówienia (ibidem).
  - Socjologia wiedzy natomiast dąży do uchwycenia myślenia, wyobrażeń usytuowanych w danych sytuacjach społecznych. Stąd pytanie: **jakie mechanizmy powodują takie a nie inne myślenie o pracy w kontekście swojego życia?**

Prekariat i prekarne zatrudnienie

- Prekariat- prekarne zatrudnienie; elastyczność, niepewność, ryzyko, trudności w uzyskiwaniu dostępu do usług bankowych, świadczeń społecznych itp.
- Prekarne zatrudnienie to wielowymiarowe zjawisko, które - jeśli przeanalizować liczne definicje - ma **cztery podstawowe cechy** :
  - 1. Niski stopień pewności kontynuacji zatrudnienia, czy to ze względu na rychłe wygaśnięcie umowy, czy też duże ryzyko zwolnienia, niezależnie od formy umowy o pracę.
  - 2. Niski stopień indywidualnej oraz kolektywnej (m.in. poprzez związki zawodowe) kontroli nad procesem i organizacją wykonywanej pracy.
  - 3. Niski poziom zabezpieczeń społecznych. I wreszcie
  - 4. Niski, pozbawiony dodatków pozapłacowych oraz nieadekwatny dochód (Karolak 2016, w druku).

Ideologia pracy w literaturze socjologicznej

- Etos pracy (Marody, Lewicki 2010; Bell 1994)
- Postfordyzm (Gardawski 2009, Jasiński 2013) kształtowany przez globalizację i ekspansywne technologie informatyczne (Castells 2007)- konsekwencja: zmiana wymagań dot. pracy: elastyczna + zindywidualizowane orientacje życiowe = szczególne warunki władzy.
- „Ideologia (...) jest znaczeniem służącym władzy” (Marody, Lewicki 2010: 89). Nośnikiem jest język.
- Ideologią pracy są więc wszystkie sposoby nadawania znaczenia pracy, a które służą utrwalaniu nierówności.
- ideologia pracy jest częścią kultury, a więc wypływa z szerszego systemu wiedzy, który jest zakorzeniony w danej rzeczywistości społecznej. Natomiast „ideologia pracy może być traktowana jako jedno z najważniejszych narzędzi **przemocy symbolicznej**” (por. Bourdieu 2005).
- Miejsce predestynacji zajmuje talent a zasada merytokracji wchodzi pomiędzy profesjonalistów a resztę społeczeństwa (Bell 1994: 129; Marody, Lewicki 2010: 87).
- Dziś: etos pracy ufundowany jest na ideach merytokracji, wartości postmaterialnych i ekspresywizmu.
  - Dowartościowanie pracy jako aktywności motywowanej celami wyższymi: nie tylko materialne zyski, ale także duchowa przemiana.

Przejście od fordyzmu do elastycznej akumulacji

- Rozwój sektora finansowego za pomocą technologii informatycznych pozwalających na elastyczną organizację procesu produkcji, przepływu kapitału (Harvey 1995: 141-416).
- Przejście od ‚zorganizowanego kapitalizmu’ do zdeorganizowanego kapitalizmu’ (Lash, Ury 1993).
- Idea **dematerializacji pracy** (Marody, Giza –Poleszczuk 2004: 251-253) – praca to nie tylko wytwarzanie przedmiotów, ale operowanie abstraktami i ideami.
- W miejsce podziału na zatrudnionych i bezrobotnych, pojawia się podział na **pracowników rdzenia** – wysoko płatnych i mających stałe zatrudnienie oraz **pracowników peryferii** – nisko opłacanych, zatrudnianych na krótkoterminowe kontrakty (Harvey 1995: 150-152, za Marody, Lewicki 2010: 100).

Etos pracy

- Kapitalistyczny etos pracy zasadza się, jak trafnie określił to Richard Sennett (2006), na **nieciągłości**.
- Niezaangażowanie w pracę może więc stać się mechanizmem obronnym (Marody, Lewicki 2010: 101). W związku z tym biografie jednostek mają rys nieciągłości w skutek dokonywania i pokonywania częstych zmian w życiu.
- Praca nadal obejmuje dużą lub bardzo dużą część życia jednostki, ale przestaje to życie porządkować, co widać w nieciągłych historiach. Ludzie dryfują od zatrudnienia do zatrudnienia, co Sennett (2006) za Castellsem nazywa **'ruchami horyzontalnymi'**.

Etos pracy: elastyczne dostosowanie

- *Szanse [przyp. AK] Nie są równe ze względu na wiek, na wykształcenie chociaż zauważyłem że wykształcenie nie do końca jest aż takie ważne w pracy...pracodawca woli osobę z mniejszym wykształceniem a z większą z (3) z większym etatem? Nie wiem jak to nazwać/ z osobą która więcej umie która na przykład nie studiowała a od małego pracowała i więcej wie po prostu, o życiu (2) o pracy (4) [pl_03m_wr: Andrzej]*
- Andrzej: wykształcenie wyższe (licencjat z administracji), funkcjonuje i stosuje dyskurs robotniczy; w narracji odcina się od zdobytego wykształcenia; język wskazuje na utożsamienie z miejscem pracy, gdzie jest kasjerem sprzedawcą i pracownikiem fizycznym.

Etos pracy: przedfordowski habitus

- „A: Jeszcze mówiąc tak...bo o tym co rodzice uczyli cię tego co dobre co złe to też mówiłeś że tata nauczył cię podejścia do pracy...jakie to było podejście...co ci przekazywał?
- R: Żeby zawsze dawać z siebie wszystko nie bać się nowych wyzwań (2) yy nie wiem... żeby być pracowitym robić wszystko...uczyć się dużo w pracy (3) po prostu dużo z tatą w lesie pracowałem siłowo, fizycznie (...) Drzewa ścinałiśmy i później robiliśmy metry to trzeba było nosić na kupki...także dużo pracy fizycznej takiej...miałem
- A: A co robiliście w tym lesie? (...) Drzewa ścinałiśmy i później robiliśmy metry to trzeba było nosić na kupki...także dużo pracy fizycznej takiej...miałem (...) Tata nie mógł nosić dlatego...po prostu ciął piłą a ja to nosiłem, nie, żeby później można było to sprzedać czy tam na zimę dla nas (3) wiadomo przychodził leśniczy zbierał i trzeba było później wszystko nosić ciąć rzucać...no ciężko było aczkolwiek lubiałem z ojcem robić
- A: A szkoła wtedy?
- R: yy ja jak pracowałem wtedy to tylko przychodziłem do domu od razu się przebierałem i jechałem do taty do lasu on tam miał przygotowane wszystko i...robiłem (2) i to było takie przez całe wakacje/całe wakacje spędzałem po prostu w lesie żeby pomagać ojcu
- A: A ile miałeś wtedy lat?
- R: Od w sumie trzynastego roku życia...tak fizycznie pracowałem
- A: Do?
- R: Do taty śmierci
- A:...a ile miałeś lat jak tata umarł?
- R: To było z dwa lata temu” [Marcin pl_04m_wr]

Pierwsze prace: prekaryjne prace

- **Wolontariat:** Norbert: *„pierwsza praca była wolontariacka”* – pilnowanie dzieci na obozie harcerskim.
- **Staż:** Rafał: pracował na bezpłatnym stażu w Operze Narodowej w Warszawie, gdzie zajmował się pracą w recepcji: polegała na obsłudze interesantów w recepcji, *„zwanej czarną recepcją od koloru, nie było przestania żadnego przyjmowanie interesantów, później różne na przykład dostarczenie na przykład jakiś paczek, listów, na przykład, do jednego ze sponsorów, na przykład do Kulczyka, trzeba było pojechać do Kulczyka i mu przekazać zaproszenie na premierę. bardzo fajną rzeczą, która przydarzyła mi się w operze narodowej, to był projekt teamów kreatywnych, jako pierwszy wystartował w moich roczniku, który był na praktykach. Polegał on na tym, by podzielić się na grupy, stworzyć całą, całą promocję opery najnowszej, która wychodziła, wtedy był to „Casanova w Warszawie”. Więc podzieliliśmy się na grupy, mieliśmy stworzyć cały zarys jak to ma wyglądać, zrobić cały szkic, jak to ma wyglądać, szkic, projekt. Kosztorys. Zrobić to wszystko tak jakby miało to wejść naprawdę w życie. po czym mieliśmy spotkania z dyrektorem i reżyserem „Casanova w Warszawie” i mieliśmy zrobić prezentację i przedstawić swoje pomysły, po czym najlepsze pomysły były wprowadzone w życie”*

Pierwsza praca: prekaryjna praca

- **Pierwsza płatna praca:** Norbert: *„do Maka mnie nie chcieli ja chciałem tylko na miesiąc bo obóz więc mnie nie wzięli w końcu takie tam przeboje/aż w końcu na wakacjach na studiach już poszedłem do Amazonu i to była moja pierwsza praca...o na umowę o, o pracę”*; Maja zaczęła pracować w call center na drugim roku studiów stacjonarnych. Obecnie będąc na piątym roku jest team managerem, co daje jej godne życie, choć pracuje na umowie zleceniu.
- **Praca prekaryjna na stałe:** Przykładem jest Radek, który od roku posiada umowę na stałe w sklepie wielkopowierzchniowym Biedronka. Z jednej strony wskazuje, że płaca jest dla niego wystarczająca, z drugiej zaś skarży się nad elastycznym zatrudnieniem, zmianach trwających po 12 godzin oraz obejmujących tryb nocny, stałą dyspozycyjność, która nie pozwala na swobodę w dysponowaniu czasem po pracy.

Niechęć do korporacji

- Rafał opisuje jak w obecnej pracy, w agencji reklamowej spotyka dwóch zniechęconych do pracy w korporacji pracowników. Wnioskuje więc, że *„praca w korporacji nie jest dobrze rokująca”*.
- Ela: *„nie chce pracować w korporacji”*, ale idzie na staż, mimo, że pracuje w gastronomii. Staż ma tematykę marketingową i Ela uważa, że jest to dla niej szansa na dobrą, godną (kreatywną i dobrze płatną) pracę. Umowa nie jest ważna według Eli, ważna jest kreatywność i dobra płaca, i mimo, że w Polsce trudno o takie, Ela wykonuje pracę na rzecz pracy zarobkowej. Szuka stażu. Gdy rozmawia z badaczką, jest po pierwszej wstępnej rozmowie, którą przeszła. Uważa, że jej zatrudnienie w stażu otworzy możliwość dalszej kariery w marketingu.

Zalety niestandardowych umów o pracę oraz na czarno

- Rafał: *A na umowie o pracę to musiałbym siedzieć od ósmej do szesnastej czy osiem godzin, nieważne czy mam coś do roboty to musiałby siedzieć i bębnić czy nudzić się. Tutaj po prostu przychodzę do pracy i robię to co mam zrobić, jak mi się uda to dostanę prowizję, jak coś się nie uda to trudno, następnym razem, po prostu się uczę na własnych błędach.*

Postfordowska „stabilizacja”

- *Mam takie czasem niestabilności, ale wiesz, póki co dopiero pracuję na tą stabilność, żeby się ustabilizować. Jak chcę się ustabilizować to tak jak ci mówię, o dzieciach już w tym domku. Jakiś drewniany domek, góry, las. Wtedy chcę się ustabilizować, tak. Gdzieś może zadbać o jakiś dochód pasywny, żeby te pieniądze mogły pracować na siebie. To jest spoko opcja, dużo pracy ciężkiej, no ale bez robienia tak. No stabilizacja. Nie ma tej stabilizacji, nie? No patrz, z tego co tydzień temu to jeszcze nie planowałem, że do Szkocji będę leciał. No to jaka to jest stabilizacja? Nie mam tutaj jakiejś stałej pracy, że wiesz, że nie mogę odejść z dnia na dzień.(...) No... pytanie co rozumiesz przez stabilizację, no bo dla niektórych to jest wiesz, że weźmie kredyt, ma tą pracę itd. no ale nie wiem, czy to nie jest zniewoleniem, bo to jest zniewolenie, tak? Bo jesteś zniewolony przez bank, bo musisz płacić ten kredyt, tak? A jak stracisz ten kredyt i nie będziesz płacił tego kredytu przez 3 miesiące to zlicytują twoje mieszkanie, tak? No i co z tą stabilizacją, nie? Masz niby tą stabilizację, że jest stała praca, masz umowę na czas nieokreślony, no al. Będziesz miał jakiś wypadek i będziesz musiał tam odejść z pracy, no powiedzmy, za porozumieniem stron, tak. No i co wtedy? Już po stabilizacji, trochę lipa. [pl_m01_wr: Paweł]*

Prekarne myślenie

- *No jest to takie niewolnictwo XXI wieku. Rodzisz się, idziesz do szkoły, wiesz no, () ale później trzeba iść do pracy, trzeba płacić jakieś ZUSy, wszystko jest obowiązkowe. Niby jest demokracja, ale to nie jest taka demokracja, że większość decyduje o tym co się dzieje tylko większość wybiera tego co później decyduje o wszystkim. To jest taka... no nie wiem czy to jest demokracja. To jest taka a la demokracja. Ja inaczej demokrację rozumiałem zawsze, że wiesz, chodzi o to, że większość podejmuje każdą decyzję, a nie, że po prostu wiesz, wybierzemy kogoś, a on później decyduje za nas. No to tak naprawdę nic nie mamy do gadania, nie?[Paweł, pl_m01_wr]*

Potencjał sprawczy: migracje

- *No, muszę osiągnąć taką wiesz, niezależność finansową. Albo przynajmniej zarobić dużo kasy, żeby mi to pozwoliło, gdzieś tam zbudować domek na obrzeżach. Nie wiem, może to będzie Australia, może Urugwaj, może Nowa Zelandia, gdzieś tam. Gdzieś, gdzie będzie w miarę bezpiecznie. Bo są jakieś konflikty zbrojne, jakieś wojny. No w Europie może być nieciekawie niedługo. Pomieszane () i tak dalej. Wiesz, to są pewnie celowe działania, tych co nami rządzą.”*
[pl_m01_wr: Paweł]
- Ela: ma kilka miesięcy przepracowane w Londynie, w Hard Rock Cafe.

Potencjał sprawczy: protesty

Wzielibyśmy udział, ale...

- *Był tu taki niedawny [protest –przyp.AK], żeby Polska wyszła z Unii Europejskiej. Nie, nie byłem, ale no... nie chce mi się aż tak, bo wiesz to i tak pewnie nic nie da. No to nic nie da, nie oszukujmy się. Co to da? Jak jakieś zamieszki będą czy coś to po prostu jeszcze () obok mnie i tyle. No trzeba wziąć swoje życie w swoje ręce, trzeba być facetem. No wiesz w sumie tak wszystko połatać, żeby było dobrze, nie?*
[pl_m01_wr: Paweł]

Potencjał sprawczy: związki zawodowe

- „K: A czy słyszałeś może o działalności związków zawodowych?
- R: No coś tam obito się o uszy ((zaśmianie się)) (2)
- A: A co ci się obito o uszy?
- R: Coś tam słyszałem ale już nie pamiętam co tam było coś takiego
- A: Czym one się zajmowały
- R: Nie wiem rzadko nawet oglądam telewizję ((zaśmianie się)) więc nie wiem
- A: Ale myślisz że młodzi ludzie powinni wspólnie zacząć działać na rzecz poprawy swojej sytuacji na rynku pracy bo
- R: Zawsze nie zaszkodzi, nie, a wręcz może pomóc
- A: A jakbyś sobie to wyobrażał?
- R: Nie wiem jak se to wyobrazić nie mam jakiś takich” [pl_04m_wr Marcin]

Potencjał sprawczy: własny biznes i dyskurs przedsiębiorczości

- *Może na początek, jakbyśmy wrócili jednak do Polski, to tak myśleliśmy, żeby założyć jakieś bistro, czy coś, no żeby tą kasę robić po prostu, nie. Wiadomo, podpisać jakieś tam kontrakty z pyszne.pl, pizzaportal i sobie kręcić. Kupić ze dwa skuterki, zatrudnić jednego, czy dwóch chłopaków, na początku samemu pracować na kuchni, tak. Potem jakby to się zaczęło kręcić to zatrudnić ludzi. [pl_m01_wr: Paweł]*

Podsumowanie

- Prekarne myślenie wyraża ideologia elastyczności: jako poszukiwanie stabilności, zarobków pozwalających na prowadzenie życia także po skończonej pracy zarobkowej.
- Ideologia pracy elastycznej oznacza prekarność i prekaryjność, ponieważ mówi językiem popełnianych, nieciągłych biografii, pracy usytuowanej na peryferiach hierarchii zatrudnienia.
- Mit uruchamiający sprawstwo: emigracja, własny biznes i dyskurs przedsiębiorczości. Przy czym potencjał sprawczy w postaci zaangażowania w działania związków zawodowych, protestów jest marginalizowany.
- Dezidentyfikacja klasowa – widać ją w braku identyfikacji oraz aspiracji sprawczych na poziomie zbiorowym.